

УДК 341.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.5.31>

## **ЗАХИСТ ЖЕРТВ ВІЙНИ ТА ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА**

**Тимчук О.Л.,**  
*кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права  
Національного університету «Запорізька політехніка»  
ORCID: 0000-0001-7287-8945*

**Сідельніков А.В.,**  
*кандидат юридичних наук, доцент кафедри права  
Міжнародного науково-технічного університету  
імені академіка Юрія Бугая  
ORCID: 0009-0003-3065-4582*

**Тимчук О.Л., Сідельніков А.В. Захист жертв війни та дотримання міжнародного гуманітарного права.**

У статті розглядаються Женевські конвенції 1949 р. і Додаткові протоколи до них, що встановлюють основні принципи і норми міжнародного гуманітарного права. Акцентується специфіка правової природи цих актів, які втілюють у собі взаємодію двох основних джерел міжнародного права – договірної та звичаєвої, причому останнє набуває особливого значення у випадках серйозних порушень міжнародного права. Характеризується стаття 1, спільна для всіх Женевських конвенцій, яка закріплює основне зобов'язання держав дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права і забезпечувати їх повагу іншими державами. Це зобов'язання є базовим принципом міжнародного гуманітарного права, що захищає людські права та базові цінності в період збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру, якого слід дотримуватися за будь-яких обставин. Цей основоположний принцип міжнародного гуманітарного права належить до числа норм *jus cogens*, тобто є імперативним, і діє *erga omnes*, поширюючись на всіх без винятку учасників збройних конфліктів, породжуючи універсальне зобов'язання перед усім міжнародним співтовариством в цілому. Універсальність у цьому випадку означає, що контроль за виконанням норм міжнародного гуманітарного права не обмежується лише національним рівнем. Міжнародна судова практика також іде шляхом визнання ключових норм міжнародного гуманітарного права нормами *jus cogens*.

Особливу увагу в статті приділено характеристиці правових засобів захисту цивільного населення в умовах збройних конфліктів; розглянуто правове становище різних категорій осіб, які перебувають під заступництвом міжнародного гуманітарного права в умовах як міжнародних, так і внутрішніх конфліктів. Акцентовано увагу на найбільш серйозних порушеннях норм міжнародного гуманітарного права, які передбачені Додатковими протоколами до Женевських конвенцій. Підкреслюється роль Міжнародного комітету Червоного Хреста у формуванні та функціонуванні міжнародного гуманітарного права. Наголошується на тому, що сучасний розвиток норм міжнародного гуманітарного права покликаний протистояти тенденції звикання до його порушень у збройних конфліктах.

**Ключові слова:** Міжнародне гуманітарне право, Женевські конвенції, міжнародні збройні конфлікти, напад на цивільний об'єкт, норми *jus cogens*, *erga omnes*.

**Tymchuk O.L., Sidelnikov A.V. Protection of war victims and observance of international humanitarian law.**

The article examines the Geneva Conventions of 1949 and their Additional Protocols, which establish the basic principles and rules of international humanitarian law. The author emphasizes the specifics

of the legal nature of these acts, which embody the interaction of two main sources of international law – treaty and customary law, the latter being of particular importance in cases of serious violations of international law. Article 1, common to all the Geneva Conventions, enshrines the basic obligation of states to comply with international humanitarian law and to ensure respect for it by other states. This obligation is a basic principle of international humanitarian law that protects human rights and fundamental values in armed conflicts of international and non-international character and must be respected in all circumstances. This fundamental principle of international humanitarian law is a *jus cogens* norm, i.e., it is peremptory and applies *erga omnes* to all parties to armed conflicts without exception, giving rise to a universal obligation to the international community as a whole. Universality in this case means that control over the implementation of international humanitarian law is not limited to the national level. International judicial practice also recognizes key rules of international humanitarian law as *jus cogens*.

The article pays special attention to the characterization of legal remedies for the protection of civilians in armed conflicts; the legal status of various categories of persons protected by international humanitarian law in both international and internal conflicts is considered. Attention is focused on the most serious violations of international humanitarian law provided for by the Additional Protocols to the Geneva Conventions. The role of the International Committee of the Red Cross in the formation and functioning of international humanitarian law is emphasized. It is emphasized that the current development of international humanitarian law is intended to counteract the tendency of habituation to its violations in armed conflicts.

**Key words:** International humanitarian law, Geneva Conventions, international, armed conflicts, attack on a civilian object, *jus cogens*, *erga omnes*.

**Постановка проблеми.** Важливим питанням сучасного розвитку міжнародного гуманітарного права (МГП) є захист жертв війни, зокрема, цивільного населення та військовополонених. Актуальність цих питань напряду пов'язана із реаліями сучасності, включаючи повномасштабне російське вторгнення в Україну та інші збройні конфлікти у світі (зокрема, війна Ізраїлю із ХАМАС у секторі Газа, громадянські війни в М'янмі, в Судані, в Ефіопії тощо), під час яких відбуваються масові порушення законів та звичаїв війни.

**Метою дослідження** є аналіз міжнародно-правового регулювання захисту жертв війни в контексті дотримання норм міжнародного гуманітарного права.

**Стан опрацювання проблематики.** Різні аспекти проблематики МГП аналізували такі українські вчені, як М. Гнатовський, Т. Короткий, А. Кориневич, О. Царенко, Л. Заблоцька та ін.

**Виклад основного матеріалу.** Зважаючи на те, що запобігти всім війнам неможливо, світова спільнота поступово йде шляхом гуманізації та захисту жертв війни за допомогою спеціально вироблених міжнародних норм. Як відомо, у 1949 р. було прийнято чотири Женевські конвенції, які встановлюють основні засади і норми МГП. Ключовий принцип був закріплений у ст. 1, спільній для всіх цих конвенцій. Відповідно до цієї статті держави-учасниці беруть на себе зобов'язання за будь-яких обставин дотримуватися і забезпечувати дотримання положень цих конвенцій. У цьому формулюванні важливим є не тільки зобов'язання «дотримуватися», а й вимога «забезпечувати», тобто спонукати інші держави до дотримання цих положень конвенцій «за будь-яких обставин» [1].

При розробці Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (четверта Женевська конвенція) було враховано також і трагічну долю громадян, які опинилися на територіях, окупованих нацистською Німеччиною під час Другої світової війни. Основні принципи захисту цивільних осіб вимагали розв'язання цієї проблеми в широкому контексті обмеження методів і засобів ведення воєнних дій. Треба було визначити, на які гуманітарні пріоритети і людські цінності має спиратися універсальна система права, що регулює збройні конфлікти. З цією метою у 1977 р. було ухвалено два Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (ухвалений у 2005 р. третій протокол стосується розпізнавальної емблеми). До цих двох протоколів включено норми, які значно розширюють засоби захисту населення, цивільних осіб і цивільних об'єктів [2; 3].

Чотири Женевські конвенції ратифікували 196 країн, включаючи всі 193 держави-члени ООН, дві держави-спостерігачі (Ватикан і Палестина) та одна самоврядна територія (Острови Кука) [4]. У цьому зв'язку німецький вчений М.Гердеген наголошує на тому, що «зміст цих Конвенцій

у всякому разі вже здобув широку звичаєвоправову чинність» [5, с. 418]. У цьому проявляється також взаємодія двох основних джерел міжнародного права – договорів та звичаїв, при цьому звичаї набувають ключового значення у випадках серйозних порушень відповідних принципів і норм. В ініціюванні ухвалення нових норм МГП бере участь така відома міжнародна організація, як Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ). Також він бере до відома і розслідує скарги на порушення норм МГП. Мандат міжнародного співтовариства доручає МКЧХ сприяти дотриманню положень МГП, які застосовуються під час збройних конфліктів, що підтверджує провідну роль цієї організації. Так, у заключній заяві Міжнародної конференції із захисту жертв війни 1993 р., скликаній за ініціативою та за участю МКЧХ, було підтверджено необхідність більш відповідального дотримання положень МГП [6]. З цією метою було вирішено створити міжурядову групу експертів. Ця група ухвалила низку значущих рекомендацій, спрямованих на забезпечення дотримання норм МГП.

Однак, незважаючи на зусилля, що докладаються, норми МГП постійно порушуються [7]. У сучасному світі в умовах зростання кількості збройних конфліктів із застосуванням новітніх видів зброї масового ураження, включно з її невибірковим застосуванням, а також виникненням нових загроз, війни набувають дедалі більш руйнівного характеру. Величезна кількість порушень норм МГП, включаючи Женевські конвенції та Додатковий протокол до них, була вчинена військами РФ після масштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. [8]. Відомо також, що Міжнародний кримінальний суд видав ордери на арешт шістьох російських посадовців, включаючи президента Путіна, за підозрою у вчиненні цілої низки воєнних злочинів та злочинів проти людяності [9].

Для характеристики особливостей дії норм МГП слід зупинитися на ролі норм *jus cogens* в його системі. Такі норми є імперативною формою вираження загального міжнародного права, тобто приймається і визнається міжнародною спільнотою держав як такі, відхилення від яких неприпустиме. Наприклад, ст. 1 Женевських конвенцій і Додаткового протоколу I прирівнюється до імперативних норм, оскільки держави-учасниці повинні не тільки дотримуватися відповідного зобов'язання, а й змушувати інші держави дотримуватися відповідних угод за будь-яких обставин. Таке формулювання підкреслює імперативний характер цієї норми, її непорушність і містить зобов'язання *erga omnes*. Це означає, що таке правило діє і поширюється на всіх [10]. Зазначений обов'язок зачіпає всі держави без винятку, оскільки всі вони, за оцінкою Міжнародного суду ООН, «юридично зацікавлені в захисті цих прав». У цьому відношенні обов'язок «змушувати дотримуватися» можна зіставити з обов'язком, передбаченим п. 6 ст. 2 Статуту ООН, згідно з яким ООН забезпечує, щоб «держави, які не є її членами, діяли відповідно до цих Принципів, оскільки це може виявитися необхідним для підтримки міжнародного миру й безпеки» [11]. Термін «за будь-яких обставин» щодо відповідних норм передбачає і принцип відсутності взаємності, згідно з яким сторони, що воюють, повинні поважати свої гуманітарні зобов'язання, навіть якщо ці зобов'язання порушуються їхнім супротивником. На концептуальному рівні цей обов'язок має кілька аспектів, а саме: (1) негативний обов'язок утримуватися від будь-якого навмисного порушення МГП; (2) позитивний внутрішній обов'язок забезпечити імплементацію та застосування МГП на національному рівні; та (3) позитивний міжнародний обов'язок держав здійснювати двосторонній або багатосторонній тиск на інші держави або сторони, що воюють, для дотримання МГП [12, с.302].

Аналізуючи норми *jus cogens*, слід зазначити, що не в усіх договорах в сфері права збройних конфліктів є положення, аналогічні наведеним імперативним нормам. Через це держави можуть робити застереження під час ратифікації таких договорів. Право формулювати застереження регулюється Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 р., яка вимагає відповідності змісту застереження «об'єкту і цілям договору» (п. «с» ст. 19) [13]. Саме це дозволяє вважати положення, які не стали предметом застережень, такими, що належать до *jus cogens*, якщо вони не оскаржуються іншими державами. При цьому слід зазначити, що денонсація певної конвенції не набуває чинності до закінчення збройного конфлікту і держава залишається зв'язаною принципами міжнародного права. Тут діє також відоме застереження Мартенса, включене ще до преамбули 4 Гаазької конвенції 1899 р. і яке проголошує: «у випадках, що не передбачені цим Протоколом або іншими міжнародними угодами, цивільні особи і комбатанти залишаються під захистом та дією принципів міжнародного права, що випливають із встановлених звичаїв, з принципів гуманності та з вимог суспільної свідомості» [14, с. 322-323].

Під час обговорення проєкту Віденської конвенції про право міжнародних договорів Комісія міжнародного права ООН відмовилася від складання переліку норм *jus cogens*, обмежившись вказівкою на загальні ціннісні критерії та моральні імперативи. Під час дискусії пропонувалося включити до її тексту конкретні правові положення про заборону застосування сили, работоргівлі, піратства, геноциду, права націй на самовизначення. Однак все це не було прийнято до уваги, оскільки в Статуті ООН вже і так закріплені відповідні норми, які мають статус норм *jus cogens*, за невиконання яких настає міжнародно-правова відповідальність.

Норми, що стосуються припинення порушень МГП, містяться в усіх Женевських конвенціях і в Протоколі I. Зокрема, згідно зі ст. 85 цього Протоколу серйозними порушеннями вважаються дії, якщо вони вчиняються навмисне на порушення відповідних положень Протоколу і є причиною смерті або серйозного тілесного пошкодження чи шкоди здоров'ю: а) перетворення цивільного населення або окремих цивільних осіб на об'єкт нападу; б) вчинення нападу невибіркового характеру, що торкається цивільного населення або цивільних об'єктів, коли відомо, що такий напад стане причиною надмірних втрат життя, поранень серед цивільного населення або завдасть шкоди цивільним об'єктам; д) перетворення неопоронних місцевостей і нейтральних зон на об'єкт нападу; е) вчинення нападу на особу, коли відомо, що вона припинила брати участь у військових діях (п. 3 ст. 85) [2]. У п. 4 ст. 85 цього Протоколу серйозними порушеннями названо також такі навмисні дії, як переміщення окупаючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію або депортація чи переміщення всього або частини населення окупованої території у межах цієї території чи за її межі на порушення ст. 49 Четвертої конвенції; застосування практики апартеїду, інших негуманних і принижуючих дій, заснованих на расовій дискримінації, які зневажають гідність особи та деякі інші дії. Підлягають припиненню порушення особливого режиму захисту культурних цінностей – історичних пам'яток, творів мистецтва, місць відправлення культу, які піддаються нападу і руйнуванню. Важливо зазначити, що наведені серйозні порушення розглядаються як військові злочини (п. 5 ст. 85 Протоколу). На військові злочини поширюється юрисдикція Міжнародного кримінального суду згідно зі ст. 8 Римського статуту [15].

З цього випливає, що завдяки абсолютній юридичній обов'язковості норми *jus cogens* набули особливого значення в системі МГП. У сучасному міжнародному праві їхніми джерелами є загальні багатосторонні договори, а також міжнародно-правові звичаї, визнані практично всіма державами. У більшості положень МГП визнається обов'язковість дотримання норм звичаєвого права, що мають пріоритетне значення незалежно від їх визнання в національному законодавстві. Роль звичаєвих норм важлива, зокрема, в питаннях розрізнення цивільних та комбатантів, цивільних та військових цілей, об'єктів та осіб, що перебувають під особливим захистом тощо [16]. Також важливо, що на відміну від багатьох інших галузей міжнародного права, МГП має у своєму розпорядженні авторитетну доктринальну кодифікацію його звичаєвих норм – «Дослідження звичаєвого МГП», підготовлене у 1995–2005 рр. низкою вчених за загальною координацією МКЧХ. Це дослідження постійно оновлюється відповідно до практики держав та підтримується у вигляді загальнодоступної бази даних на веб-сайті МКЧХ [17, с. 14].

Міжнародний суд ООН у багатьох своїх рішеннях вказував, що більшість принципів і норм МГП є нормами *jus cogens*. Наприклад у винесеному у 1951 р. висновку з питання про застосування застережень до Конвенції про попередження злочину геноциду і покарання за нього [18]. Цю позицію Міжнародний суд ООН підтвердив також у рішенні за позовом Нікарагуа проти США в 1986 р. [19]. Свої рішення у вказаних та інших справах Міжнародний суд ООН обґрунтовував не лише нормами *jus cogens*, а й посиланнями на зобов'язання *erga omnes*, яке розширює і посилює юридичну обов'язковість конкретних імперативних норм. І якщо значення й основний сенс норм *jus cogens* полягає в забороні вчинення злочину, то застосування зобов'язання *erga omnes* спрямоване на забезпечення дотримання всіма державами-учасниками цих імперативних вимог. В консультативному висновку Міжнародного суду ООН від 8 липня 1996 р. про законність погрози або застосування ядерної зброї цього суду М. Беджауї підкреслив, що більшість норм МГП слід вважати імперативними нормами. Він особливо виділив два принципи: заборону застосування зброї, що має невибірково дію та заборону застосування зброї, що заподіює надмірні страждання. Ці норми, без сумніву, є частиною норм *jus cogens*, а Міжнародний суд ООН розглядає їх як не порушені принципи міжнародного права [20].

Позицію Міжнародного суду ООН поділяє і МКЧХ, який підкреслював роль звичаю в примусі до дотримання норм МГП, неодноразово вказуючи, що сторони неміжнародних збройних кон-

фліктів зобов'язані більш активно використовувати норми звичаєвого права. На жаль, ці конфлікти супроводжуються масовими порушеннями норм МГП, що безпосередньо веде до збільшення жертв серед мирного населення, а особи, які вчинили або наказали вчинити міжнародні злочини, дуже часто уникають покарання. Крім того, у Женевських конвенціях передбачено необхідність забезпечення дотримання норм МГП збройними силами держав-учасниць, а також іншими суб'єктами права. МКЧХ вважає, що договірні сторони повинні не тільки самі дотримуватися Женевських конвенцій, а й робити все необхідне, щоб забезпечити універсальне дотримання гуманітарних принципів, які лежать в їхній основі. Вимога забезпечення універсальності дотримання Женевських конвенцій означає, що виконання зобов'язань не обмежується тільки національним рівнем. В Женевських конвенціях міститься норма, згідно з якою «жодній Високій Договірній Стороні не дозволяється звільняти себе чи будь-яку іншу Високу Договірну Сторону від відповідальності, яку вона або інша Договірна Сторона несе за порушення, передбачені в попередній статті» [1]. Цей обов'язок відтворюється у ст. 89 Додаткового протоколу I, згідно з якою в разі серйозних порушень Конвенцій або цього Протоколу держави зобов'язуються вживати заходів як спільно, так і індивідуально у співробітництві з ООН [2]. Це положення співвідноситься зі ст. 56 Статуту ООН, у силу якої держави зобов'язуються вживати спільні та самостійні дії, спрямовані на досягнення загальних цілей, серед яких в ст. 55 цього документа згадано про загальну повагу та дотримання прав людини [11].

В цьому контексті слід також звернути увагу на п. 1 ст. 41 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН A/RES/56/83 про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, де стверджується, що держави повинні співпрацювати для припинення будь-яких «серйозних порушень» норм *jus cogens* [21]. При цьому Комісія міжнародного права, яка підготувала відповідну доповідь для ООН, не вважає, що всі норми права збройних конфліктів є саме нормами *jus cogens*.

У нормах МГП сформовано особливий правовий арсенал захисту населення, яке перебуває у виняткових умовах збройного конфлікту. Це особливе право захисту почало застосовуватися доволі давно. Воно було передбачено вже в Кодексі Лібера 1863 р. (Інструкція польовим військам США), у ст. 22 якого йшлося про те, що «дедалі більше визнається принцип, що особистість, майно і честь беззбройних громадян підлягають захисту, наскільки це дозволяють обставини війни» [22].

Під особливим заступництвом МГП перебувають особи, які опинилися на контрольованих ворожою владою або окупованих територіях. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України до осіб, які знаходяться під захистом МГП, відносить жертв збройних конфліктів, медичний і духовний персонал, парламентарів і осіб, які їх супроводжують; персонал цивільної оборони; персонал, який відповідає за захист і охорону культурних цінностей; персонал, який бере участь у гуманітарних акціях. Напад на таких осіб забороняється [23]. Для кожної категорії встановлено особливий статус і режим поведінки з ними для того, аби пом'якшити їхні страждання від наслідків війни, виключити дискримінацію за будь-якими ознаками, що стосуються раси, національності, релігії або політичних переконань. У найбільш розгорнутому вигляді ці категорії визначено в ст. 27 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, згідно з якою особи, що перебувають під захистом, мають право за будь-яких обставин, на особисту повагу, повагу до своєї честі, права на сім'ю, їхніх релігійних переконань та обрядів, звичок та звичаїв. До них завжди слід ставитися гуманно й захищати їх, зокрема, від будь-якого акту насильства чи залякування, від образ та цікавості натовпу. Жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, і, зокрема, захисту від звалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність. З урахуванням положень стосовно здоров'я, віку та статі, сторона конфлікту, під владою якої є особи, що перебувають під захистом, має право поводитися з усіма ними однаково, без жодної дискримінації, зокрема стосовно раси, релігії або політичних переконань [1].

Відносно зазначених осіб сторони можуть вживати заходів контролю і забезпечення безпеки. Женевська конвенція забороняє завдавати особам, які перебувають під захистом, фізичні страждання і застосовувати щодо них будь-яке насильство. Заборонені колективні покарання, усі методи залякування або терору, захоплення заручників, а також репресалії щодо як самих зазначених осіб, так і їхнього майна. Сторона конфлікту, під владою якої є особи, що перебувають під захистом, відповідає за поведінку своїх представників із цими особами, причому це не знімає особистої відповідальності з таких представників (ст. 29). Влада країни збройного конфлікту має

надати відповідним організаціям (наприклад, МКЧХ) можливість надавати необхідну допомогу таким особам у межах, які дозволяють умови війни або вимоги безпеки [1].

Щодо збройних конфліктів неміжнародного характеру гуманітарне право визнає п'ять категорій осіб, які перебувають під захистом [3]. Основні гарантії їхнього захисту надаються відповідно до загальної для всіх Женевських конвенцій ст. 3, а також ст. 4 Додаткового протоколу II. Цивільне населення та об'єкти, необхідні для виживання, захищені ст. 13 і 14 Протоколу II. Стаття 5 цього Протоколу захищає осіб, позбавлених волі; ст. 7, 8 Протоколу II – поранених, хворих і тих, хто зазнав кораблетрощі; ст. 9 Протоколу II – медичний і духовний персонал. Крім того, щодо осіб, які надають медичну, санітарну і духовну допомогу жертвам збройних конфліктів, ці норми доповнено положеннями, що поширюють захист на весь персонал цивільних лікарень та санітарного транспорту (ст. 11 Додаткового протоколу I). Неповага до статусу осіб, які перебувають під захистом, може розглядатися як воєнний злочин.

Права підзахисних осіб, які перебувають під владою противника або на окупованих територіях, визнано недоторканими і невід'ємними. Це випливає із положень загальних ст. 6, 7, 8 Женевських конвенцій. У них зазначено, що воюючі сторони не мають права укладати угоди, які можуть погіршити правове становище таких осіб і обмежити їхні права, а самі особи, які перебувають під захистом, не можуть добровільно відмовитися від наданих їм прав. У ст. 8 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни ця норма сформульована досить чітко: «особи, які перебувають під захистом, за жодних обставин не можуть відмовлятися, частково або цілком від прав, які їм забезпечують ця Конвенція та спеціальні угоди, згадані в попередній статті, якщо такі є» [1]. Це означає, що відповідні права мають абсолютний характер, а вимога дотримання МГП поширюється на всі сторони конфлікту.

Нагальні проблеми, пов'язані з порушеннями МГП, вимагають реалізації комплексних заходів, спрямованих на реформування існуючих міжнародних механізмів та створення нових правових інструментів. Серед ключових напрямків реформування: вдосконалення роботи Ради Безпеки ООН, посилення ролі Міжнародного кримінального суду, розробка нових моніторингових механізмів, ефективне регулювання діяльності недержавних акторів, адаптація правових норм до викликів сучасних технологій у збройних конфліктах, посилення регіональних механізмів контролю [24].

**Висновки.** Сучасне МГП в питанні захисту жертв війни спирається на 4 Женевські конвенції 1949 р. та два Додаткові протоколи до них. Більшість норм цих актів діють як звичаєвоправові. Спільна для всіх Женевських конвенцій стаття 1 закріплює основне зобов'язання держав дотримуватися норм МГП і забезпечувати їх повагу іншими державами. Це зобов'язання є базовим принципом МГП, що захищає людські цінності в період збройних конфліктів, якого слід дотримуватися за будь-яких обставин. Цей фундаментальний принцип МГП належить до числа норм *jus cogens*, а його дія поширюється на всіх без винятку учасників збройних конфліктів і створює універсальне зобов'язання перед усім міжнародним співтовариством в цілому (*erga omnes*). Універсальність у цьому випадку означає, що контроль за виконанням норм МГП не обмежується лише національним рівнем. Міжнародна судова практика також іде шляхом визнання норм МГП нормами *jus cogens*.

Особлива роль у формуванні та функціонуванні МГП належить Міжнародному комітету Червоного Хреста. На сучасному етапі розвитку МГП покликане протистояти тенденції звикання до його порушень у збройних конфліктах. На жаль, реалії сучасного світу характеризуються масовими порушеннями норм МГП в багатьох збройних конфліктах як міжнародного, так і неміжнародного характеру. Російська агресія проти України з її численними воєнними злочинами та злочинами проти людяності є тому наочним підтвердженням. Підвищення ефективності МГП та запобігання його порушенням в частині захисту жертв війни є складною проблемою, вирішення якої потребує реалізації цілої низки заходів як політичного, так і правового характеру.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_154#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text).
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_199#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text).

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) від 8 червня 1977 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_200#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text).
4. Traités internationaux pour lesquels la Suisse assume les fonctions de dépositaire Conventions de Genève pour la protection des victimes de la guerre: Convention pour l'amélioration du sort des blessés et des malades dans les forces armées en campagne. URL: <https://www.cervenykriz.eu/files/files/cz/459/1949CONV.pdf>.
5. Гердеген М. Міжнародне право /Пер. з німецької. К.: КІС. 2011. 516 с.
6. International conference for the protection of war victims (Geneva, 30 August – 1 September 1993). URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S0020860400078529a.pdf>.
7. Щорічник СІПРІ 2024. Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/07/24/2024-SIPRI-SUMMARY-1-SITE.pdf>.
8. Царенко О.М., Тична Б.М., Федчук Т.Ю. Порушення норм міжнародного гуманітарного права в умовах російської збройної агресії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 607–611.
9. Situation in Ukraine. ICC-01/22. URL: <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine>.
10. Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949. Commentary of 1958. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949/article1/commentary/1958?activeTab=>.
11. Charter of the United Nations and Statute of the International court of justice. URL: [https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/No%20Volume/Part/un\\_charter.pdf](https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/No%20Volume/Part/un_charter.pdf).
12. Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс. Нільс Мельцер Координатор Етьєн Кюстер. URL: <https://www.asser.nl/media/795044/icrc-comprehensive-introduction-to-ihl-ukr.pdf>.
13. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_118#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text).
14. Міжнародне право: Основні галузі: Підручник /За ред. В.Г. Буткевича. К.: Либідь. 2004. 816 с.
15. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_588#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text).
16. Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми. *Український часопис міжнародного права*. 2006. № 2. С. 7–16.
17. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / [М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель]; за ред. Т.Р. Короткого. Київ–Одеса: Українська гельсінська спілка з прав людини. 2017. 145 с.
18. Reservation to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Opinion. ISJ Reports 1951. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/12/012-19510528-ADV-01-00-EN.pdf>.
19. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua: Nicaragua v. United States of America. Meritis. judgment of 27 June 1986. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>.
20. Legality of the threat or use of nuclear weapons advisory opinion of 8 July 1996. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf>.
21. Resolution adopted by the General Assembly [on the report of the Sixth Committee (A/56/589 and Corr.1)] 56/83. Responsibility of States for internationally wrongful act. URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/2002/en/12632>.
22. Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field. (Lieber Code). 26 April 1863. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/liebercode-1863>.
23. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Затверджена наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#n11>.
24. Tsarenko O.M., Tsapyuk R. V. Modern armed conflicts: compliance with the standards of international humanitarian law. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 887–891.